

11. Pulic, A. Intellectual Capital. Efficiency in Croatian Economy. Zagreb: International Business Efficiency Consulting LLC, 2002.

12. Pulic, A. «Value creation efficiency at national and regional levels: case study — Croatia and the European Union», in Bonfour, M., Edvinsson, L. (Eds), Intellectual Capital for Communities, Nations & Regions, Cities, Districts, Elsevier Butterworth-Heinemann, Boston, MA, 2005.

13. Scott, G., Rothberg, H. «The intellectual capital of the United States», Proceedings of the 6th European Conference of Knowledge Management (ECKM), University of Limerick, Limerick, 2005.

14. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 Presidency Conclusions. <http://www.europarl.eu.int/summits/lis1_en.htm>.

15. Andriessen, D. G. Making sense of intellectual capital. Elsevier Butterworth Heinemann, Boston, 2004.

16. Andriessen, D. G., Stam, C. D. «Intellectual capital of the European Union», working paper presented at the 7th McMaster World Congress on the Management of Intellectual Capital and Innovation, Hamilton, 2005.

Подано до редакції 14.02.2008 р.

УДК 332.135

І.З. Стороянська,

канд. екон. наук,

старший науковий співробітник

Інституту регіональних

досліджень НАН України,

м. Львів

МІЖРЕГІОНАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ПРОТИРІЧЧЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Суспільні, економічні, політичні реалії сьогодення вибудовують нові пріоритети розвитку України як держави. У процесі поглиблення ринкових реформ в Україні все більшої ваги набуває питання єднання та згуртування українських регіонів як основного чинника подальшого становлення державності та посилення економічної могутності України.

Ефективність даних процесів безпосередньо залежить від скоординованої взаємодії регіональних ринкових структур і розвитку інтеграційних зв'язків на різних рівнях економічної системи. Поряд з цим роки поступового функціонування економіки України можна визначити як період міжрегіональної дезінтеграції, коли українська економіка перестала функціонувати як єдина система, де внутрішній попит і пропозиція зорієнтовані один на одного. Ситуація, коли зовнішньоекономічні зв'язки регіонів починають превалювати над внутрішніми, свідчить про втрату національного економікою основної системної властивості, а її елементи — компанії, регіональні економічні системи в більшій мірі працюють на розвиток економічних систем інших країн, а не своєї власної. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають наукові дослідження процесів міжрегіональної інтеграції та формування

засад державної політики у сфері посилення внутрішньої інтегрованості регіональних систем, здатної працювати в ринкових умовах. Спроба розв'язання окресленої проблеми представлена у даній статті.

Метою дослідження є виявлення основних бар'єрів та розробка організаційно-економічного механізму міжрегіональної економічної інтеграції в Україні, який передбачає узгодження інтересів усіх суб'єктів інтеграційного процесу, а також визначення основних завдань державної політики щодо усунення регіональної дезінтегрованості економічного простору України.

На сучасному етапі розвитку не відповідає реальності думка, що регіони України прагнуть автаркічного шляху розвитку, виживанню поодиночці і лише центр і деякі свідомі регіональні лідери борються за збереження економічної цілісності держави. Насправді, в нормальному економічному середовищі жодному регіону є не вигідною автаркія, адже кожен з них зацікавлений в якнайширшому ринку.

Добре налагоджені міжрегіональні економічні зв'язки дають змогу регіонам уникнути надмірних витрат, пов'язаних із необхідністю створення і підтримки тих галузей економіки, для розвитку яких у них немає належних умов. За умов міжрегіональної інтеграції створюється можливість зосередження

© І.З. Стороянська, 2008

матеріальних, трудових і фінансових ресурсів на розширення тих сфер економіки, для яких є найкращі умови з урахуванням потреб внутрішнього ринку, що сприятиме прискоренню загального зростання й ефективності економічного розвитку.

Чим же пояснити те, що, хоча регіони України зацікавлені в економічній інтеграції, в дійсності переважають дезінтеграційні тенденції? На нашу думку, причина у неспівпадінні інтересів господарюючих суб'єктів із загальнодержавними. В ринкових умовах основні економічні процеси, в тому числі і розвиток зв'язків між регіонами, визначаються діями господарюючих суб'єктів, які диктуються перш за все прагненням до отримання максимального прибутку. Розвиток інтеграційних процесів далеко не завжди відповідає цьому критерію (принаймні у короткостроковій перспективі).

Зокрема, для деяких регіонів держави можуть виявитись більш ефективними економічні зв'язки

не з українськими регіонами, а з партнерами із інших країн. Так, аналіз транскордонного економічного співробітництва прикордонних регіонів України з регіонами сусідніх держав свідчить, що ефективність економічного обміну між ними вища, ніж з іншими регіонами України [1, с. 90–102].

Основними об'єктами регулювання міжрегіональної економічної інтеграції виступають міжрегіональні зв'язки та взаємодії, а суб'єктами міжрегіональної економічної інтеграції — домогосподарства, фірми, регіони, держава. Зважаючи на надто незначну роль домогосподарств у процесах міжрегіональної інтеграції, можна стверджувати, що основна взаємодія відбувається у трикутнику «держава — регіони — бізнес».

Спробуємо представити найбільш гострі протиріччя між даними суб'єктами, які утруднюють і сповільнюють процеси економічної інтеграції економічного простору України (рис. 1).

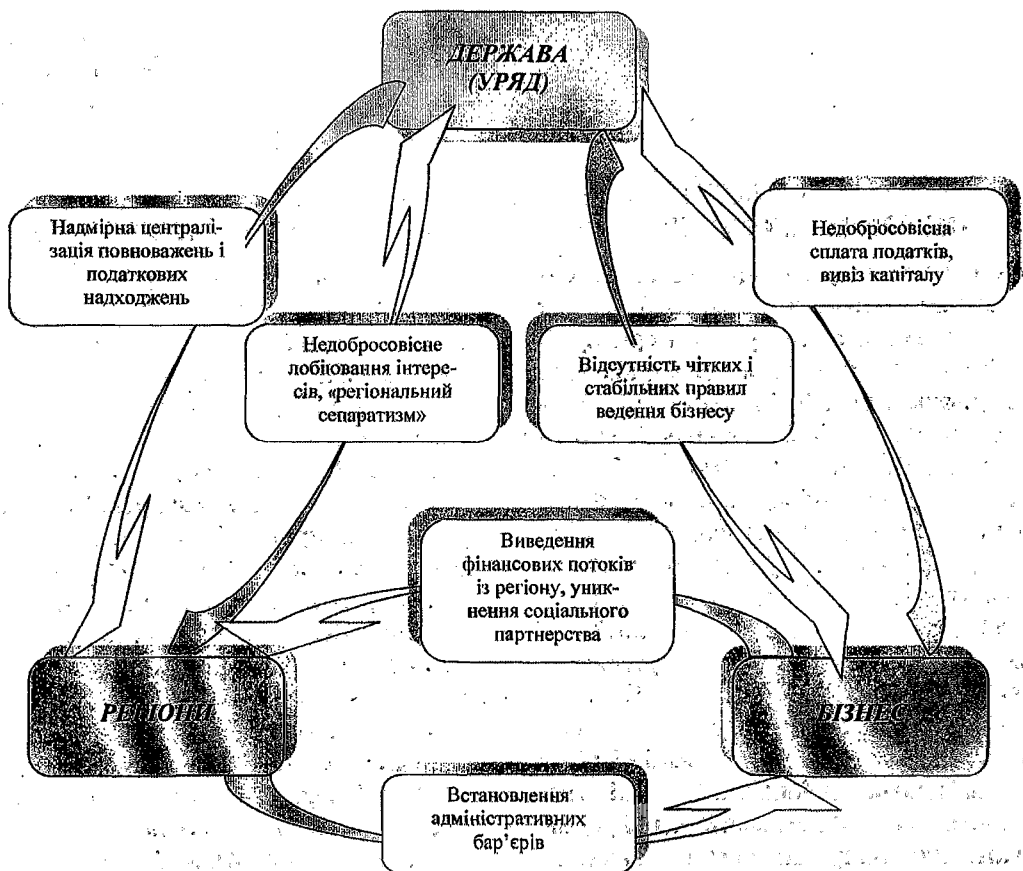

Рис. 1. Основні протиріччя між суб'єктами міжрегіональної економічної інтеграції

У відносинах бізнесу та державних органів влади бізнес не влаштовує відсутність чітких і стабільних правил ведення бізнесу у міжрегіональному масштабі, що породжує непрозорість, корупцію та песимістичні настрої підприємців.

Очікування українських підприємців стосовно перспектив активізації своєї діяльності залишаються далеко не оптимістичними. Так, за даними квартального опитування, проведеного Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій,

значення так званого Індексу очікуваних змін ділового середовища (індексу ділових очікувань) у жовтні 2006р. впало ледь не до найнижчого рівня — нижчим його значення було лише під час фінансової кризи в жовтні 1998 р. [2, с. 84]. Оскільки цей показник не має суттєвої залежності від суто економічних факторів, а більшою мірою відбиває політичну кон'юнктуру та довіру бізнесу до влади, то стає зрозумілим, що влада дедалі більше втрачає кредит довіри з боку підприємців.

Натомість уряд пред'являє зустрічні претензії щодо уникнення сплати податків і вивезення капіталу за межі країни.

Більшість протиріч інтересів бізнесу та регіональних органів управління знаходиться поза законодавчими чи міжбюджетними відносинами. Інтеграційні бар'єри з боку місцевої влади торкаються переважно представників середнього та дрібного бізнесу. Слабкість, а тому повна залежність малого та середнього бізнесу від регіональної влади, дозволяє їй втручатись у його діяльність, зокрема у здійснення міжрегіональних обмінів.

Існують протиріччя і між державними та регіональними органами влади. Так, регіони потерпають від надмірної централізації як повноважень, так і фінансових ресурсів у державному бюджеті. Причому в останні роки спостерігалась тенденція до посилення бюджетної централізації. Таке становище не дозволяє регіонам покривати навіть соціальні статті видатків, не те щоб фінансувати будь-які міжрегіональні проекти. Уряд, вирішуючи проблему виживання за рахунок утистки інтересів регіонів, сприяє формуванню центробіжних настроїв. Отже, проведення регіональними адміністраціями вагової політики міжрегіональної інтеграції вимагає закріплення відповідних повноважень і фінансових джерел, що можливо за умов реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Позиції підприємців у реалізації інтересів бізнесу є набагато сильнішими, оскільки підкріплені можливістю фінансування інтеграційних проектів, які сприяють виживанню бізнесу в умовах конкуренції. Навіть за відсутності державної підтримки, а інколи і при протидії регіональних органів влади крупний капітал проникає в регіони, формуючи вертикально чи горизонтально інтегровані бізнес-структури. В умовах дезінтеграції економічного простору країни, розриву соціально-економічних зв'язків і відсутності будь-якої політики сприяння інтеграції з боку держави саме крупний капітал став основним міжрегіональним інтегратором економіки України. Отже, сьогодні мають місце реальні пронеси міжрегіональної інтеграції в Україні, однак вони проходять поза увагою зі сторони державних органів влади.

Поряд із вищеперахованими існує ряд інших об'єктивних бар'єрів на шляху міжрегіональної

інтеграції: недостатньо розвинута транспортно-комунікаційна інфраструктура та фінансово-кредитна система, непрозорість процесів приватизації, високі транспортні тарифи, політичні розбіжності, бюрократизм та корупція у органах влади.

Отже, усунення переважної більшості бар'єрів інтеграційних взаємодій господарюючих суб'єктів, які територіально відносяться до різних регіонів, належить саме до компетенції держави.

«Централізоване регулювання просторового розвитку країни (частиною якого є міжрегіональна економічна інтеграція) є обов'язковою функцією практично усіх держав світу, і якщо держава не здійснює такого регулювання, то це означає лише, що або таких проблем у державі не існує (наприклад, Ватикан), або держава не переймається своїм майбутнім, або вона безсила перед існуючими проблемами» [3, с. 45].

Слід зазначити, що держава при регулюванні міжрегіональних взаємодій виступає у двох ролях: як економічний суб'єкт і як інститут. Прикладом впливу держави на процеси міжрегіональної інтеграції в якості економічного суб'єкта є регулювання цін і тарифів на державні монополії. Підвищення транспортних тарифів стало одним з головних чинників розпаду наявних економічних зв'язків і цілих міжрегіональних виробничих комплексів.

З іншого боку, держава є тим інститутом, який визначає рамки функціонування економіки, встановлює певні стимули і обмеження для діяльності економічних агентів в середині країни і, таким чином, формує інституційні засади міжрегіональної інтеграції. Із усіх суб'єктів міжрегіональної інтеграції саме держава в найбільшій мірі володіє можливістю цілісного бачення бажаного стану інтеграції регіональних економічних систем, а отже, і принципів управління процесами міжрегіональної інтеграції. Звичайно така постановка питання не виключає наявності власних цілей у інших суб'єктів міжрегіональної політики, можлива навіть певна конкуренція та лобіювання інтересів кожним суб'єктом зокрема. Однак саме держава повинна сформувати чітке бачення майбутнього розвитку міжрегіональної інтеграції, оскільки це є базовою передумовою для створення інституціонального середовища функціонування економіки в цілому.

Так, ЄС, маючи чітку програму інтеграції, сформував інвестиційну та податкову політику таким чином, щоб стимулювати економічні взаємодії і співробітництво між європейськими країнами. У межах ЄС підтримується і субсидується діяльність спільних підприємств між фірмами більше, ніж однієї країни, інституціональне середовище підштовхує до співробітництва компанії різних країн, субсидуючи їхні спільні проекти. Так було у випадку із Philips, Thomas-SGS та Siemens у програмі з

мікроелектроніки JESSI [4, с. 167]. У багатьох країнах податковими пільгами та субсидіями підтримуються підприємства, які входять у регіональні та міжрегіональні кластери.

Державне регулювання міжрегіональної інтеграції на національному та регіональному рівнях здійснюється через підтримку інтеграційних взаємодій (стимулювання), або протидію шляхом встановлення бар'єрів. При цьому державне регулювання інтеграції базується на використанні трьох основних методів: інституційних (зміна інституційного середовища), економічних (через проведення відповідної інвестиційної, кредитно-грошової чи соціальної політики) та адміністративних (використання адміністративного ресурсу державними органами влади для впливу на формування міжрегіональних інтегрованих бізнес-структур і напрямів міжрегіональних економічних потоків).

У залежності від ступеня участі держави в регулюванні економічних взаємодій суб'єктів господарювання нами виділено три типи міжрегіональної економічної інтеграції: інтеграція «зверху», інтеграція «знизу», змішаний тип інтеграції.

Інтеграція «зверху» передбачає повне державне регламентування економічних зв'язків господарюючих суб'єктів, прикладом може слугувати планова економіка в СРСР у 70-х роках минулого століття.

Інтеграція «знизу» характеризується мінімальним впливом держави на процес взаємодії економічних суб'єктів. Роль держави у даному випадку полягає у забезпеченні законодавчого та правового порядку, створенні інфраструктури, але держава не проводить спеціальної політики стимулювання міжрегіональної інтеграції. Тобто основна ініціатива інтеграційних взаємодій належить не державі, а її економічним агентам.

У сучасній Україні, на нашу думку, міжрегіональна інтеграція здійснюється «знизу». Така ситуація не передбачає активного державного стимулювання процесів взаємодії суб'єктів різних регіонів. Головним економічним інтегратором країни, як вже зазначалось, виступає великий бізнес. Однак, якщо на заході виразником інтересів великого бізнесу виступають техноструктури, то в Україні на даному етапі інтереси бізнесу представлені великими власниками.

Негативними наслідками такої інтеграції є те, що бізнес фактично не бере на себе жодної соціальної відповідальності перед територіями локалізації своїх виробництв. Способи, які використовуються корпораціями, можуть бути найрізноманітнішими, це і передача на баланси муніципальних органів управління об'єктів соціальної інфраструктури, і фіктивне зменшення бази оподаткування, і виведення фінансових потоків за межі регіону, і скорочення робочих місць.

Змішаний тип міжрегіональної інтеграції базується на поєднанні ринкового механізму та механізму державного регулювання економіки.

Продуктом такого типу інтеграції, який базується на постійному діалозі бізнесу та влади, повинні стати міжрегіональні економічні системи, які виникають на базі функціонування одного чи кількох кластерів. Саме кластери створюють механізм для об'єднання зусиль компаній, уряду, регіональних і місцевих органів влади задля конструктивного діалогу щодо ефективного розвитку країни та її територій.

Отже, філософія розвитку процесів міжрегіональної інтеграції повинна базуватися на синергетичному ефекті партнерства, що зароджується у трикутнику «держава-регіони-бізнес».

Виходячи з викладених проблем у регулюванні міжрегіональної інтеграції, основною причиною виникнення яких виступає неспівпадіння у цьому питанні інтересів господарюючих суб'єктів із загальнодержавними, слід говорити про необхідність розробки і впровадження *організаційно-економічного механізму регулювання міжрегіональної інтеграції в Україні*. Його дія повинна спрямовуватись на гармонізацію інтересів господарюючих суб'єктів із загальнодержавними. Тобто механізм передбачає обов'язкове врахування двох аспектів: 1) потреб та інтересів суб'єктів інтеграції, 2) зовнішніх впливів (стимулів і бар'єрів) з боку регіональних і державних органів влади, які визначають напрям міжрегіональних інтеграційних взаємодій (рис. 2).

Організаційно-економічний механізм регулювання міжрегіональної інтеграції повинен будуватись на трьох рівнях: мікро-, мезо- та макrorівні. З одного боку, важливе значення мають інтеграційні процеси на *мікрорівні*. Це передбачає встановлення прямих економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами регіонів України, розвиток коопераційних зв'язків між ними, створення спільних підприємств і промислово-фінансових груп тощо. Тут особливу роль повинна відіграти саме горизонтальна інтеграція виробництв аналогічної спеціалізації.

Однак цього не достатньо для реальної інтеграції. Розвиток інтеграційного процесу необхідний і на мезо- та макrorівнях.

Мезорівень передбачає узгодження пріоритетів і завдань інтеграційного процесу на міжрегіональному рівні. *Макроекономічна інтеграція* вимагає узгодження на загальнодержавному рівні цілей соціально-економічного розвитку регіонів, виходячи із використання переваг територіального поділу праці, цілей державної науково-технічної, інвестиційної, соціальної, зовнішньоекономічної політики.

На нашу думку, саме *державна регіональна політика* повинна взяти на себе основне навантаження щодо подолання дезінтеграційних тенденцій розвитку регіонів України та включати спеціальні заходи, які

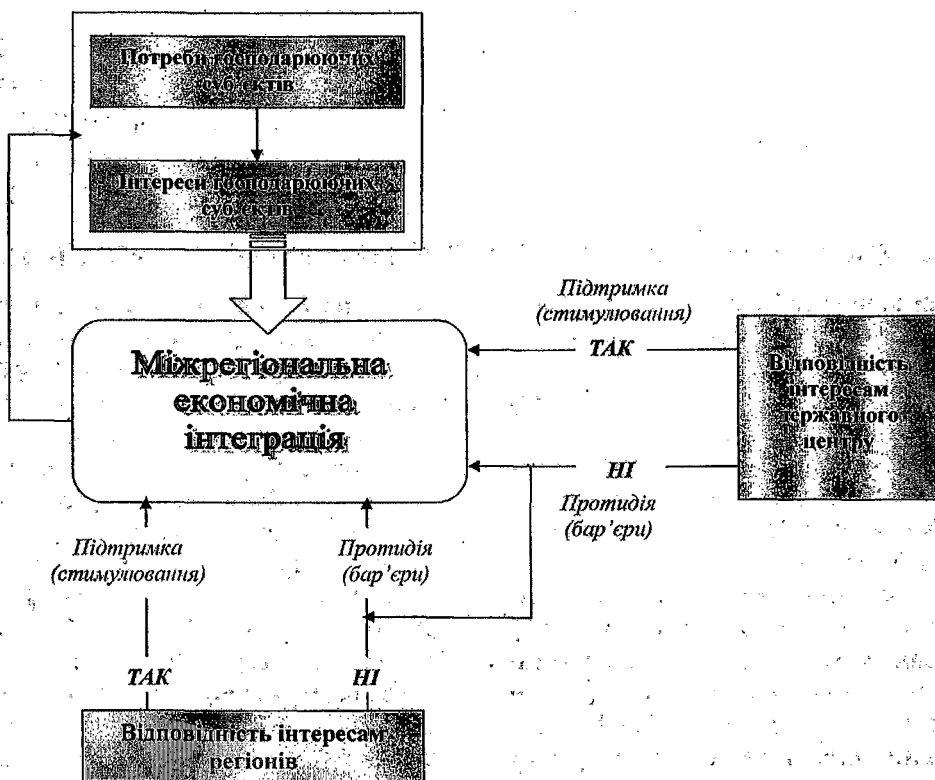

Рис. 2. Алгоритм побудови механізму регулювання міжрегіональної економічної інтеграції

спрямовані на просторову інтеграцію економіки держави. Поряд із заходами державної регіональної політики посиленню процесів міжрегіональної інтеграції в Україні сприятиме реалізація системи інтеграційних заходів загальнодержавного значення (що знаходяться поза межами завдань регіональної політики), які спрямовуватимуться в таких основних напрямках: розвиток правової та інституційної бази міжрегіональної інтеграції; інвестиційна діяльність щодо покращення якості економічного простору; формування системи економічних регуляторів, спрямованих на посилення інтегрованості економічного простору.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

об'єктами регулювання міжрегіональної економічної інтеграції виступають міжрегіональні зв'язки та взаємодії, а основними суб'єктами — держава, регіони, фірми. Саме у цьому трикутнику відбуваються основні взаємодії щодо міжрегіональної інтеграції та наявний конфлікт інтересів, без розв'язання якого неможливий розвиток процесів просторової інтеграції України;

сучасний етап економічного розвитку України характеризується міжрегіональною економічною інтеграцією, яка здійснюється «знизу». Тобто основним інтегратором виступають бізнес-структури, а держава самоусунулася від участі у даних процесах та від їх регулювання.

функціонування ринкового механізму не може забезпечити розвиток інтеграційного процесу. Реальна внутрідержавна міжрегіональна інтеграція можлива лише за умови посилення регулюючої ролі держави на національному рівні. Саме державні інститути повинні формувати інтеграційні механізми, які б забезпечили інтенсифікацію інтеграційних процесів на мезо- та мікрорівнях;

поряд з цим ознакою сучасних міжрегіональних інтеграційних тенденцій повинна стати насамперед економічна зацікавленість регіонів у співпраці, оскільки саме економічна вигода становить основу формування господарських зв'язків.

Література

1. Сторонянська І. Міжнародне міжрегіональне співробітництво (на прикладі Західного регіону України): Монографія. — Львів, 2002. — 210 с.
2. 100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів // Національна безпека і оборона. — 2006. — № 10. — С. 84.
3. Лексин В., Швецов А. Государство и регионы. Теория и практика государственного развития территориального развития. — М.: УРСС, 2000. — 368 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 607 с.

Подано до редакції 21.01.2008 р.